

СУФИКСАЛНИ ПАРОНИМИ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК И ТЕХНИТЕ ПОЛСКИ СЪОТВЕТСТВИЯ

Ваня Зидарова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

SUFFIXED PARONYMS IN BULGARIAN AND THEIR POLISH EQUIVALENTS

Vanya Zidarova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

This article examines the comparison between paronymy and paronyms. In it I discuss the nature of paronymy, different kinds of paronyms and basic paradigms formed by various suffixes.

The comparison with Polish shows that there is no lexical symmetry between the two languages. Bulgarian paronymic pairs have various equivalents in Polish: they could be related to word polysemy, or with different onomasiologic stem, there could also be analogy between Bulgarian and Polish lexemes, and, in some rare cases, there could be no lexical equivalent at all.

Key words: lexical semantics, paronymy, suffixes, word formation

Въпросът за паронимията като лексикално-семантично отношение не е сред приоритетните за българската лексикология. Рядко явлението се анализира от системно гледище, по-често се засяга във връзка с езиковата култура, стилистиката. Грешките при употреба на думи пароними в речта се дължи или на непознаване на семантиката, или на погрешно „разчитане“ на думата по аналогия с друга позната дума. При изучаването на даден език като чужд обаче е много важно паронимите да се познават с оглед на нюансите в значението им, което би довело и до уместната им употреба.

Като лексикално явление паронимията има своите системноезикови измерения. Паронимите са лексикални парадигми от две или повече (рядко повече от три) думи. Традиционно се определят като думи, *подобни по форма и различни по значение*. Това определение оба-

че се нуждае от прецизиране, тъй като поражда ред въпроси. Първо, как да се разбира подобие в формата. Много думи в речника са повече или по-малко подобни по форма, като се има предвид, че всички те са образувани с ограничен набор от фонемни и морфемни. Второ, на какво равнище трябва да търсим подобие – фонетично, графично, морфемно. В някои случаи (напр. в речника на паронимите на българския език) те се наричат „близкозвучащи думи“, което отвежда само към устната реч, а и близкозвучащи могат да бъдат освен паронимите и антонимите, и синонимите. Трето, имат ли паронимите словообразователно подобие, или подобие им е напълно случайно.

Да се спрем първо на формалното подобие като определящ паронимите признак. В широк смисъл подобие се свързва със случайна фонетично-графична аналогия на част от съставните компоненти на думата.

Например: *натурален – нотариален, ларва – лавра, штиц – шприц, меласа – мелиса, бламирам – блъфирам, кауза – клауза*. Този подход би превърнал в пароними почти всички думи от речника, доколкото те се образуват с помощта на 30 букви или съответно 45 фонемни (в българския език) и е неизбежно да се получи частично подобие във формата. В тесен смисъл подобие се свързва с морфемния строеж на думите и се изразява в аналогични афикси или корени. Например: *парафраза – перифраза, адресант – адресат, дипломант – дипломат, коренен – коренов, факултетен – факултативен, частен – частичен*. В тези случаи подобие във формата не е резултат от случайно съвпадение, а резултат от сходни словообразователни процеси. Когато са налице идентични афикси или корени, винаги се наблюдава и семантична връзка между думите, тъй като афиксите и корените имат словообразователен характер и се включват със своята семантика в значението на производната дума. С подобен морфемен строеж са и голяма част от антонимите: *завинтвам – отвинтвам, народен – антинароден, подценявам – надценявам, експорт – импорт, макрочастница – микрочастница*. Затова признакът „формално подобие“ трябва да се съгласува със семантичната специфика, присъща на паронимите.

Как да се тълкува семантичното отношение, дефинирано като „различие“? Със сигурност то трябва да се схваща като „нееднаквост“, но колко и по какъв начин са различни по значение паронимите. Признакът „различни“ не дава всъщност никаква информация за семантичното отношение в една паронимна група. Различни по значение са почти всички думи в езика и в това е тяхното комуникативно предназначение. Затова смятаме, че признакът „различни“ по значе-

ние трябва да се замени с по-уместен. Когато формалното подобие е случайно и се изразява в графично-фонетично сходство, паронимите просто не са в никакво семантично отношение, т.е. нямат семантична връзка помежду си. Когато обаче формалното подобие се дължи на сходен словообразователен строеж, нормално е да очакваме и някакъв вид семантично отношение. То може да е антонимия (*енклитики – проклитики, хипертония – хипотония, цветен – безцветен*), синонимия (*граматичен – граматически, психичен – психически, рибар – риболовец*), паронимия (*цветен – цветист, лигнит – лигнин*), а най-често става въпрос за лексеми от една деривационна верига с общ корен (*бригаден – бригадирски, кредитен – кредиторски, пчелен – пчеларски, часовников – часовникарски*).

Според нашето разбиране като пароними трябва да се интерпретират само онези лексеми, чието формално подобие се дължи на словообразователно сходство и при които вследствие на морфемното сходство се наблюдава и подобие в значението, изразяващо се в една или повече общи семи. С други думи паронимите са словообразователно подобни думи, които са и семантично подобни, без да са еднакви по значение. Идентифициращият паронимията признак е „подобие“ – както в словообразователен, така и в семантичен аспект.

Именно това двустранно подобие е причина за парономастични замени на един пароним с друг в речта. В тесен смисъл словообразователните пароними имат един и същ корен, но се различават по своите префикси (*преспивам – приспивам, оказвам – указвам, преписвам – приписвам*) или суфикси (*съседен – съседски, воден – воднист, практичен – практически*). Ономасиологичната основа в паронимната редица може да е една и съща (*тревен – тревист* от „трева“, *претеглям – притеглям* от „тегля“) или различна (*тактичен* от „такт, внимание“ и *тактически* от „тактика“; *методичен* от „метод, система“ и *методически* от „методика“).

В настоящото изследване сме си поставили за цел да сравним суфиксалните пароними при прилагателните имена в българския език с лексикално-семантичните им еквиваленти в полския език. Предвид родствения характер на двата езика се очаква аналогия в значителна степен, но по-интересни от съпоставително гледище ще бъдат случаите на разминаване между българската и полската лексика. За целта на изследването сме използвали следните лексикографски източници: „Речник на близкочвучащите думи (паронимите) в българския език“ (авт. Ст. Василева, София: изд. „Петър Берон“, 1988), „Български тълковен речник“ (Изд. на БАН, София, 1993) и „Nowy słownik języka

polskiego“ (Warszawa: PWN, 2003). Единствено Речникът на паронимите в българския език е специализиран лексикографски труд с оглед на интересуващата ни тема. За съжаление, това е единственият речник на паронимите в българския език, чийто лексикален корпус обаче е остарял с оглед на съвременната лексикална система, а и начинът на формирането и представянето му буди някои възражения. Не става ясно от какви теоретични позиции са включени думите, определени като пароними, на какъв принцип е подчинен изборът на лексиката. Поради това в лексикалния корпус на речника намираме думи, чието отнасяне към паронимите е доста спорно. Например: *максимален – минимален, макрокосмос – микрокосмос, корд – корт, йод – йот, експорт – импорт* и подобни.

Най-често срещаните (според речника) суфиксални пароними са оформени със суфиксите:

-ов/-ев : -ски (*Паусиев – паусиевски, Методиев – методиевски, Волтеров – волтеровски, Ботев – ботевски*);

-ов : -ен (*плодов – плоден, шоколадов – шоколаден*);

-ен : -ски (*техничен – технически, лиричен – лирически, човечен – човешки, тактичен – тактически*);

-ен : -ист/-ест (*тревен – превист, цветен – цветист, месен – месест*);

-ен : -ив(ен), -ов(ен), -тел(ен) (*многозначен – многозначителен, книжен – книжовен, дефектен – дефективен, ефектен – ефективен*);

-ен : -им (*неотменен – неотменим, заменен – заменим, неизяснен – неизясним*).

Парадигмите са най-често двучленни, рядко тричленни. Ще разгледаме последователно тези групи с оглед на техните еквиваленти в полския език. Целта е да установим дали в двата езика има симетрична паронимия, или съществуват словообразователни и лексикални разлики.

Парадигма –ОВ/-ЕВ : -СКИ. В българския език тази опозиция от относителни прилагателни с апелативна семантика е последователно представена и широко застъпена, като проявява висока деривационна продуктивност. Например: *Ботеви стихотворения – ботевски плам, Вазов роман – вазовски патриотизъм, Паусиева история – паусиевски дух, Шекспиров сонет – шекспировски драматизъм*. Прилагателните, формирани със суфикс **-ов/-ев**, имат посесивна семантика (*Паусиева история – история на Паусий, Шекспиров сонет – сонет от/на Шекспир*). В полския език за целта се използват словосъчетания, изразяващи принадлежност: *powieść Vazova, wiersz Botewa, muzyka Szopena*. Прилагателните, формирани със суфикс **-ски**, са също

относителни, но семантиката им съдържа метафоричен елемент: *вазовски – като (на) Вазов, паусиевски – като (на) Паусий, Шекспировски – като (на) Шекспир*. Тези прилагателни нямат еквивалент в полския език (или много рядко се образува прилагателно от този тип). Затова можем да кажем, че по отношение на парадигмата -ОВ/-ЕВ : -СКИ между двата езика няма симетрия. Българските паронимни двойки нямат лексикален еквивалент в полския език.

Парадигма -ОВ : -ЕН. Това е сравнително малка група от относителни прилагателни: *плодов – плоден, езичен – езиков, шоколадов – шоколаден, смислов – смислен*. Отношението с полския език е по-често асиметрично: на двата паронима в българския език отговаря една и съща лексема в полския език. Например: *плодов/плоден – owocowy (плодов сок – sok owocowy, плодно дърво – drzewko owocowe; шоколадов/шоколаден – czekoladowy, езиков/езичен – językowy*.

Парадигма -ЕН : -СКИ. Това е най-голямата група от суфиксални пароними в българския език. Някои от тях са всъщност лексикални дублети, които имат твърде сходна семантика и се различават само по суфикса. Например: *граматичен – граматически, автоматичен – автоматически*. Но при по-внимателно анализиране може да се долови и известна нюансировка в значението и функционирането. По отношение на дублетните прилагателни имена в съвременния български език Б. Радева установява, че при повечето от дублетните прилагателни имена, оформени със суфиксите *-ичен* и *-ически*, *-ен* и *-ски*, се наблюдава ясно семантично разграничение. Когато в семантичната структура на дублетните прилагателни имена не е отразено такова разграничение, се забелязва по-широката употреба на едното прилагателно име (по-често на това, което е оформеното със суфиксите *-ски* и *-ически*), отколкото на другото (Радева 2012).

Същата авторка изтъква и безспорно най-важната специфика на прилагателните, образувани с тези суфикси: прилагателните имена, оформени със суфиксите *-ен* и *-ичен*, често се възприемат като качествени, а прилагателните, образувани със суфиксите *-ски* и *-ически* – като относителни. На същото мнение е и Ив. Касабов, разглеждайки някои пароними с оглед на лексикографското им представяне (Касабов 1986). Много често обаче носителите на съвременния български език не правят такава разлика между двете прилагателни имена, т.е. в съвременния български език, и по-точно при неговия разговорен вариант, тази разлика се размива“ (Радева 2012).

Както ще видим от следващите примери, на двата паронима в българския език съответства най-често една дума с две значения в полския език.

възпитателен/възпитателски – *wychowawczy*
изобретателен/изобретателски – *odkrywczy, wynalazczy*
икономичен/икономически – *ekonomiczny*
практичен/практически – *praktyczny*
лиричен/лирически – *liryczny*
критичен/критически – *krytyczny*
методичен/методически – *metodyczny*
техничен/технически – *techniczny*
логичен/логически – *logiczny*
графичен/графически – *graficzny*
дипломатичен/дипломатически – *dyplomatyczny*

От ономаσιологична гледна точка и в българския, и в полския език има разлика в номинацията. Но докато в българския език различните мотивиращи основи водят до различни лексеми, в полския език мотивиращите основи пораждат две лексикални значения на една и съща лексема. Срв.:

икономичен (икономия) – *икономически* (икономика) : *ekonomiczny* (1. *oszczędny*, 2. *dotyczący gospodarki*);

методичен (последователен, системен) – *методически* (методика) : *metodyczny* (1. *dotyczący metodyki*, 2. *systematyczny*);

дипломатичен (внимателен, неконфликтен) – *дипломатически* (дипломат, дипломация) : *dyplomatyczny* (1. *taktowny*, 2. *dotyczący dyplomacji*);

логичен (разумен) – *логически* (логика като наука, начин на мислене) : – *logiczny* (1. *rozsadny*, 2. *dotyczący logiki*).

В контекстуално отношение за българския език трябва да се избере подходящата лексема, а за полския език лексемата реализира едно от значенията си в съответния контекст:

дипломатично мълчание – *milczenie dyplomatyczne*
дипломатически отношения, дипломатически корпус – *stosunki dyplomatyczne, corpus dyplomatyczny*

логичен отговор, логично поведение – *odpowieź logiczna, postępowanie logiczne*

логическо твърдение, логическа грешка – *twierdzenie logiczne, błąd logiczny*

икономична кола, икономичен бюджет – *samochód ekonomiczny, budżet ekonomiczny*

икономически развой – rozwój ekonomiczny
практичен подарък, практичен човек – praktyczny prezent,
człowiek praktyczny
практически семинар – seminarium praktyczne
лиричен тенор – tenor liryczny
лирическо стихотворение – wiersz liryczny

Понякога самата мотивираща основа е полисемантична и паронимите произлизат от различни значения: *графичен – графически* (от графика: 1. вид живопис, 2. писменост); *техничен – технически* (от техника: 1. съвкупност от апарати и съоръжения, 2. съвкупност от начини на действие, 3. сръчност); *езичен – езиков – езически* (от 1. език като орган в устната кухина, 2. език като комуникативна система, 3. езичество като философия и религия).

В парадигмата **-ен : -ски** се срещат и случаи, в които на еднокоренните думи в българския език отговарят разнокоренни думи в полския език:

плътен (плътни редици) – *плътски* (плътска любов) : *zbity* (zwarte szeregi) – *cielesny* (miłość cielesna)
дружен (дружна работа) – *дружески* (дружески отношения) : *wspolny* (wspólna praca) – *przyjacielski* (stosunki przyjacielskie)
езиков (езикова история) – *езически* (езически свят) : *językowy* (historja językowa) – *poganski* (swiat poganski)

Срещат се и случаи на симетрия между двата езика, при което на двойка суфиксални пароними в българския език съответства аналогична в семантично и словообразователно отношение двойка в полския език. Това обаче се наблюдава сравнително рядко в нашите примери: *съседен – съседски* : *sąsiedni – sąsiedzki*; *тактичен – тактически* : *taktowny – taktyczny*.

Парадигма –ЕН : -ИСТ/-ЕСТ. Паронимите в тази група имат една и съща ономаσιологична основа, като разликата в семантиката се дължи изцяло на суфикса. Между полския и българския език в тази парадигма се наблюдава доста голяма близост:

месен (направен от месо; *месно ястие*) – *mięsny, danie mięsne*
месест (приличащ на месо, *месести круши, месест нос*) – *mięsisty, mięsiste gruszki, mięsisty nos*
воден (съдържащ вода, свързан с вода; *водна лилия*) – *wodny, lilia wodna*
воднист (приличащ на вода, *водниста напитка*) – *wodnisty, wodnisty napój*

пухен (направен от пух, съдържащ пух, *пухена възглавница*) – *puchowu, poduszka puchowa*

пухест (като пух, *пухест килим*) – *puszysty, puszysty dywan*

скален (образуван от скала, *скален отломък*) – *skalny (skalny odlamek)*

скалист (състоящ се от скали, *скалист бряг*) – *skalisty (skalisty brzeg)*

При една от двойките – *тревен* : *тревичст* – полският еквивалент е една и съща дума, но с две значения: *trawiasty* (1. *dotyczący trawy*, 2. *zarosły trawą*).

Следващата парадигма е доста разнообразна, тъй като единият пароним е моносуфиксален (**-ен**), а другият е бисуфиксален (напр. **-ив(ен)**, **-ов(ен)**, **-тел(ен)** и др.). Например: *ефектен* – *ефективен*, *реален* – *реалистичен*, *производен* – *производителен*, *чувствен* – *чувствителен* и т.н. Мотивиращата основа може да има един и същ корен, но да е различна в лексикално-семантично отношение. Например: *многозначен* (който има много значения, „значение“, например *многозначна дума*) и *многозначителен* (който означава много, „знача, означавам“, *многозначителен поглед*). Подобно е положението и при двойката *духовен* – *душевен*, деривати на „дух“ и „душа“. В полския език също се наблюдава лексикално-семантична разлика: *wieloznaczny, wieloznaczne słowo* – *wieloznaczący, wieloznaczące spojrzenie*. Групата на българските пароними от този тип включва двойки като: *производен* – *производителен*, *чувствен* – *чувствителен*. Диференциацията в значенията на паронимите може да произтича и от диференцирани значения на мотивиращата основа. Например прилагателното *книжен* е свързано с две значения на мотивиращата основа „книга“: 1. хартия, *книжен плик* и 2. литературно произведение, *книжен пазар*. Полските еквиваленти са свързани именно с двете значения и са представени от две различни лексеми: 1. *papierowy, papierowy woreczek* 2. *książkowy, książkowy gunek*. А българският пароним на *книжен* е *книжовен (книжовен език)*, който е образуван от деривата „книжовност“. Полският еквивалент е напълно различна лексема, което се дължи на възприетата лингвистична терминология – *literacki, język literacki*. Свойството „енергия“ в зависимост от това – дали се разбира като свойство на човека или на материята, се реализира чрез два паронима: *енергиен* (енергиен източник) и *енергичен* (енергичен младеж). И в полския език има два симетрични паронима: *energetyczny* и *energiczny*.

Когато мотивиращата основа е чужда по произход и сравнително нова като лексема, между българския и полския език виждаме много голямо сходство в паронимните двойки:

дефектен – defektowy

дефективен – defektywny

ефектен – efektowny

ефективен – efektywny

реален – realny

реалистичен – realistyczny

натурален – naturalny

натуралистичен – naturalistyczny

материален – materialny

материалистичен – materialistyczny

Речникът на паронимите в българския език посочва голяма група пароними, свързани етимологично със сегашното страдателно и миналото страдателно причастие. В съвременния език подобни лексеми се възприемат и тълкуват по-скоро като прилагателни и вероятно по тази причина са разгледани в речника като лексеми в паронимно отношение. Такива двойки са: *неизменен – неизменим, неизяснен – неизясним, доловен – доловим, неопределен – неопределим, приспособен – приспособим, оценен – оценим* и т.н. От съвременна гледна точка наистина атрибутивната семантика надделява и партиципиалният произход на тези лексеми е доста трудно доловим. Поради граматичния компонент в семантиката на споменатите единици и различния граматичен строеж на българския и полския език еквивалентите на българските форми са доста различни: напр. *неизвинен – nie usprawiedliwiony*, и *неизвиним – niewybaczalny*; *приложен – zastosowany, dołączony*, и *приложим – stosowalny, możliwy do stosowania*.

Съпоставката между българските пароними и техните еквиваленти в полския език води до няколко заключения.

Не е открито твърде голямо сходство в словообразователно и лексикално отношение.

Част от българските пароними нямат лексикален еквивалент в полския език, а семантиката им се предава описателно.

Най-многобройни са случаите, в които за два български паронима в полския език съществува един лексикален еквивалент, най-често многозначен.

На българските пароними съответстват лексеми с различна мотивираща основа.

При пароними, получени от чуждоезикова основа, както и при някои домашни думи се открива семантична и словообразователна аналогия.

Като цяло по отношение на паронимите между двата езика преобладава отношението на лексикална асиметрия.

ЛИТЕРАТУРА

Български тълковен речник. София: Изд. на БАН, 1993.

Василева 1988: Василева, Ст. *Речник на близкочвучащите думи (паронимите) в българския език.* София: изд. „Петър Берон“, 1988.

Касабов 1986: Касабов, Ив. Отново за прилагателните на -ичен и на -ически и за системното им представяне в тълковен речник. // *Въпроси на съвременната българска лексикология и лексикография.* София: Изд. на БАН, 124 – 133.

Нов речник на полския език: *Nowy słownik języka polskiego.* Warszawa: PWN, 2003.

Радева 2012: Радева, Б. *Относителните прилагателни имена в съвременния български език (семантика и граматика).* <https://www.uni-sofia.bg/index.php/bul/.../Avtoreferat_BRadeva.pdf>

Славски 1987: Sławski, F. *Podręczny słownik bulgarsko-polski.* Warszawa: Wydawnictwo wiedza powszechna, I – II, 1987.

Славски 1987: Sławski, F. *Podręczny słownik polsko-bułgarski.* Warszawa: Wydawnictwo wiedza powszechna, I – II, 1987.